

Марко Шукунда

Студент докторских студија
Универзитет у Београду
Православни богословски факултет, Београд
sukunda88@gmail.com

УДК: 27-9“01-07“

Однос цара Константина према Цркви након I Васељенског Сабора

Сажетак: На почетку рада аутор износи чињеницу да су се на самом Сабору у Никеји као и после њега епископи као представници својих локалних црквама усагласили са одлуком како Сабора, тако и цара да се прихвати израз „једносуштни“. Ово се уопште не би доводило у питање да царска воља није била главни чинилац овог прихватања. У наставку се говори о томе, како је цар, да би одржао мир и ред у Цркви прогнао главне противнике овог исповедања и мислио да је са њиховим прогонством овај случај завршен. Међутим, цар није очекивао да ће ти исти прогнани епископи, који су били на челу најугледнијих цркви, поднети лажно исповедање вере само да би повратили свој положај. У другом делу рада се говори управо о овим присталицама аријанске јереси који на све начине покушавају да разним оптужбама пред царем оцрне велике поборнике православља, док своје присталице оправдавају и наговештавају цару да их треба вратити из прогонства. Цар као највиша истанца како државе, тако и Цркве, поново сазива неколико сабора, да би се решила горућа питања везана за мир у Цркви. У закључку се истиче да су после I Васељенског Сабора аријанци били ближи цару, што потврђује и његово крштење пред смрт од полуаријанског епископа Јевсевија Никомидијског.

Кључне речи: Цар Константин, државна власт, Свети Атанасије, Арије, аријанство, Сабор, Јевсевије Никомидијски, Јевсевије Кесаријски

После решавања донатистичког и смиривања мелитијанског раскола следећи случај Константиновог мешања у црквене послове догодио се на Истоку. Био је то аријански спор.¹ Наиме, Константин је наступио као заштитник црквеног мира, али у овај проблем се, за разлику од спора са донатистима, умешао без претходне жалбе. Међутим, како је веома слабо схватао догматску страну проблема, није могао да створи основу за помирење међу странама које су се спориле. Вероватно је његова умешаност подстакла одређене епископе да прихвате израз *једносушћини*.² Када је чуо изложење вере Отаца Никејског Сабора, сам цар је први посведочио да је оно православно и из-

¹ Јован Дамаскин, *О јересима*, Шибеник, 2012, II, V.

² *Седм стубова ѡремудрости, Историја Васељенских Сабора*, превео и приредио: М. М. Станковић, Београд, 2004, стр. 18.

јавио да и он тако верује.³ Император је на Сабору одржао беседу,⁴ а сматра се да је имао право гласа, макар саветодавног. Сабор је завршен осудом аријанства и протеривањем његових главних присталица.⁵ Доносећи одлуку о протеривању аријанаца, цар наређује да им се да погрдно име порфиријевци и да се њихова дела спале. Тако од I Васељенског Сабора почиње кажњавање јеретика мерама кривичног законодавства. Иако је 313. године Миланским едиктом донета одлука да се због вере нико не прогони, овде се очигледно на то не обраћа пажња. Ни црквени Оци који су живели у том периоду нису изнели никакве протесте поводом такве одлуке цара, него су се чак усагласили.

Овај тренутак има велики значај у историји односа Цркве и државе, јер се осуде јеретика од стране Цркве прате казним мерама од стране државе и саборској одлуци се придаје значај државног закона. У будућности ће држава морати унапред да стави на располагање казнене мере сваком скупу епископа који претендује да се назове Васељенским.⁶ Опасне последице које се развијају из овог узајамног односа јесу широк простор за уплитање државе у простор Цркве, што се касније и десило.

Под притиском императорове воље, као што смо већ истакли, већи број епископа потписао је одлуке Никејског Сабора иако нису у потпуности разумели њихову суштину и значење. Одлуком цара Константина и отворени противници „једносушности“ су прихватили понуђену дефиницију вере.⁷ Типичан пример царског утицаја видимо код једног од водећих епископа тога времена, Јевсевија Кесаријског, који се такође расправљао са александријским епископом Александром и у жељи да сачува наклоност цара Константина, потписује дефиницију вере у коју није истински веровао.⁸ Да би се оправдао пред својом паством, смислио је лукаво објашњење за своје исповедање вере; Свети Атанасије говори о Јевсевијевој превртљивости.⁹ Тако видимо да и поред одлука донесених на I Васељенском Сабору аријанство није ишчезло из срца људи, а мир којем је Константин толико тежио није постигнут.¹⁰ Десило се управо супротно. Схвативши шта се десило на Сабору,

³ В. В. Бологов, *Историја Цркве у периоду Васељенских Сабора*, Краљево, 2010, стр. 46.

⁴ Р. Поповић, *Васељенски Сабори — Први, Други, Трећи и Четврти — одабрана документација*, Београд, 2012, стр. 52.

⁵ Ј. Памфил, *Животи Константинових*, Шибеник, 2013., III, XIV.

⁶ Saris P., „Istočno rimsko carstvo od Konstantina do Iraklija (306–641)“, у: *Oksfordska istorija Vizantije*, priredio: S. Mango, Beograd, 2004, стр. 43.

⁷ А. Карташов, *Васељенски Сабори*, Београд, 2009, стр. 39

⁸ *Ист.*

⁹ Опширније видети у: Карташов, *Васељенски Сабори*, стр. 40; Theodoret of Cyrus, „*The Eccleasical History, Dialogues, and Letters*“, translated with notes by: B. Jackson, u: *Nicene and Post-Nicene Fathers Volume 3, Theodoret, Jerome, Gennadius, Rufinus: Historical Writings, etc.*, edited by: P. Schaff and H. Wace, United States of America, 2004, I, XI.

¹⁰ Ј. Брија, *Речник Православне теологије*, превео с румунског еп. М. Кодић, Београд, 1999., стр. 173–176.

аријанци су одбацили његове одлуке и поново отпочели сукоб са присталицама Никејске вере.¹¹ Следбеници Аријевог учења су јасно ставили до знања да неће одустати од свога гледишта и да ће све учинити да оно постане званично учење Цркве. Два водећа епископа Истока, Јевсевије Никомидијски и Теогније Никејски су јавили цару Константину, као највећој истанци Сабора, да повлаче своје потписе из Символа вере донетог у Никеји 325. године.

Император није схватао ову идејну тврдоглавост, па је био склон да у њима, исто као и у Арију, види само узрочнике немира у држави. Цар није био навикао на такво превртљиво понашање, као ни на чињеницу да се његове одлуке доводе у питање, тако да их је без много оклевања протерао у Галију. Нешто пре њих тамо су протерани Секунд Птолемаидски и Теона Мармарички, заједно са Аријем.¹² На њихове упражњене катедре цар доводи људе који су својим животом исповедали Никејску веру, Амфиона и Хрестоса. Цар није крио свој гнев што је овако поступио један велики црквени поглавар, који је столовао у граду као што је Никомидија.¹³ Константин је доживео велико разочарење, јер је градио илузију да ће путем Васељенског Сабора успети да донесе мир у Цркву. Међутим, постепено је схватао да тога мира нема и да његов напор и залагање нису уродили плодом. Снагу свог ауторитета и његову благотворну корисност Константин је одлично схватао, али никако није могао да схвати снагу савести Источних епископа који су остајали при својим уверењима, ма колики да је био притисак од стране цара и државе.

Недуго после Сабора дошло је до веома драматичних догађаја у приватном животу цара. Ови догађаји нису до краја јасни и испитани, али свакако представљају једну од прекретница у животу Константина Великог. Према делимичним подацима које проналазимо у изворима, наводно је дошло до љубавне везе између Фаусте и Константиновог сина Криспа, коме је она била маћеха, тако да се овај догађај завршио породичном трагедијом, јер су обоје били убијени.¹⁴ Ово је довело до великих промена у животу самога цара, а вероватно је утицало и на његову политику протеривања јеретика.

Став цара Константина према I Васељенском Сабору је остао исти, али почетком 328. године он мења став према појединцима који су били блиски Арију и његовим идејама.¹⁵ Цар, имајући апсолутну власт, 328. године позива из прогонства Јевсевија и Теогнија и враћа их на њихове катедре.¹⁶

¹¹ Дамаскин, *О јересима*, II, V

¹² Сократ Схоластик, *Историја Цркве*, Шибеник, 2002, I, XIX.

¹³ Р. Радић, *Константијин Велики надмоћ хришћанства*, Београд, 2010, стр. 139.

¹⁴ Zosimus, *New History*, London, 1814, II, LI.

¹⁵ Радић, *Константијин Велики*, стр. 137.

¹⁶ Sozomenus S. H., „The Ecclesiastical History“ translated from Greek: C. D. Hartnarf, u: Nicene and Post-Nicene Fathers Volume 2, *Socrates, Sozomenus: Church Histories Second Series*, edited by: P. Schaff and H. Wace, United States, 1890, II, XVI.

Иако велики заштитник и поборник вере у Никеји, цар Константин није могао да се одупре до краја утицајима из своје близине. Када се Јевсевије Никомидијски вратио из прогонства, он је осим своје катедре добио и место царевог саветника, које је пре припадало Осији Кордобском.¹⁷ Будући да је Јевсевије Никомидијски био под утицајем аријанског учења, у овом периоду он ће постати вођа аријанаца. Пошто је знао да ништа неће постићи ако буде нападао одлуке Васељенског Сабора, он је одлучио да мудрим сплеткама свргне највеће представнике Никејске вере. Будући да је био царев саветник и цар ће узети доста удела у суђењу овим великим исповедницима, јер се ниједна црквена одлука није могла спровести у дело без посредништва државе.¹⁸

Поред ове променљиве политике цара према уваженим појединцима, треба истаћи чињеницу да је дане после Сабора цар проводио у радости и да је одмах почео зидати цркве, како „у граду који је назвао по свом имену“, тако и у другим местима.¹⁹ За царем није нимало заостајала његова мајка која је отишла у Јерусалим, да тражи Крст Господњи и да подиже велелепне храмове.²⁰ Јасно видимо да је цар и поред учествовања у свим великим богословским споровима, делао и на изграђивању хришћанства у виду градње цркава.²¹

Сабор у Антиохији

Следећи случај где видимо мешање цара и државе у послове Цркве десио се у Антиохији.²² Јевсевије Никомидијски као вођа аријанаца хтео је да са пута себи склони велике светионике Цркве који су заступали Никејску веру. Први на удару му је био Јевстатије, епископ Антиохије који је одиграо веома важну улогу у борби против Арија, а такође се и лично завадио са Јевсевијем Никомидијским због његовог погрешног учења.²³ Јевстатије Антиохијски²⁴ је по својим ставовима био убеђени антиоригениста и антилукијановац, али колико год он био исправан у свом учењу и животу, око 330. године²⁵, одржан је Сабор у Антиохији на коме је збачен и протеран са

¹⁷ Ц. Мајендорф, *Имперујално јединство и хришћанске геобе*, Крагујевац, 1997, стр. 31.

¹⁸ J. Roldanus, *The Church in the Age of Constantine The theological challenges*, New York, 2006, стр. 82–83.

¹⁹ Сократ, *Историја Цркве*, I, XVI.

²⁰ *Исво*, I, XVII.

²¹ Theodoret, *The Eccleasical History*, I, XVI–XVII.

²² Код Јевсевија наилазимо на Посланицу коју је цар упутио сабору у Антиохији. Види више: Јевсевије, *Животи Константинов*, III, LXII; Sozomenus, *The Eccleasical History*, II, XIX.

²³ Theodoret, *The Eccleasical History*, I, XX.

²⁴ Преподобни Јероним Стридонски, *О знаменитим мужевима*, Шибеник, 2007., LXXXV.

²⁵ Постоји мишљење које проналазимо код Сократа Схоластика да је Сабор одржан 327. или 328. године. Упореди са: Сократ, *Историја Цркве*, I, XXIV.

своје службе.²⁶ Аријанци су били свесни, као што смо раније напоменули, да неће моћи директно нападати одлуке Сабора, превасходно зато што иза њих стоји ауторитет државе, односно цара Константина.

Јевстатије је оптужен због тога што се у своме учењу приближио Савелију, односно за јерес савелијанизма.²⁷ Веома је занимљива чињеница да је та оптужба потекла од епископа Кира, који је такође био оптужен за ту јерес и који је на истом Сабору осуђен и збачен.²⁸ Поред оптужбе за савелијанство, Сабор је дојавио цару Константину да је Јевстатије морално проблематичан, да нарушава црквени мир,²⁹ а највећа оптужба која је у виду имала цареву љубав према мајци, била је да је наводно са презиром говорио о царици Јелени.³⁰ Теодорит Кирски нам сведочи да су и многе судије које су биле задужене за овај процес прибегавале лажима и клеветам.³¹ Тако су са пијаце довели неку жену која је наводно имала дете са извесним Јевстатијем, кога су поистоветили са епископом Антиохије.³² На основу ових чињеница, Јевстатије је ухапшен и доведен пред императора. Када је дошао пред цара Константина, он га је лично саслушао, а после саслушања Јевстатија је суспендовала врховна државна власт са епископског положаја, па је са неколико својих пријатеља из клира био прогнан у Тракију, у којој је ускоро у Филипима умро.³³ Није до краја познато који је фактор био одлучујући у одлуци да Јевстатије буде збачен, да ли црквени или ови приватни. Примећујемо да у овом случају Константинова одлука није била изнад одлука других, као на I Васељенском Сабору, када је одбијао и да чита писма у којима су свештеници оптуживали једни друге. Из овог се јасно види да је цар све више потпадао под утицај аријанаца.

Константин је желео да на упражњено место у Антиохији доведе Јевсевија, епископа Кесаријског, али сам Јевсевије није желео да се лиши мира који је имао. Оправдање за одбијање овог положаја пронашао је у канону Никејског Сабора, по коме се епископима забрањује да напуштају своје катедре и прелазе на нове.³⁴ Ова аргументација се нарочито допала Константину, због чега је похвалио Јевсевија за скромност и приврженост за-

²⁶ Сократ, *Историја Цркве*, I, XXIV.

²⁷ *Ист.*

²⁸ *Ист.*, I, XXV.

²⁹ Замерано му је што је прешао из Верије у Антиохију, јер то Никејски Сабор забрањује у свом 15 канону. Међутим, нису узели у обзир чињеницу да је премештен по одлуци Сабора. Упореди са: А. Јевтић, *Свешћени канони Цркве*, Београд, 2005, стр. 76.

³⁰ Овај прекршај се звао „увреда величанства“ и за њега су биле прописане најстроже казне. Упореди са: Сократ, *Историја Цркве*, I, XXVIII.

³¹ Theodoret, *The Ecclesiastical History*, I, XX; Карташов, *Васељенски Сабори*, стр. 43.

³² *Ист.*

³³ Карташов, *Васељенски Сабори*, стр. 44.

³⁴ Јевтић, *Свешћени канони*, стр. 76.

кону.³⁵ На изборима је одлучено да нови епископ постане Евтроније, пре-звитер из Кесарије Кападокијске, који је био Јевсевијев сарадник на плану антинекејства.

Из ових неколико чињеница јасно видимо да је улога цара и у спровођењу одлука овог Сабора од највећег значаја. Управо је цар највиша инстанца у Цркви, а не сабор епископа; цар је тај код кога Јевстатије одлази да се правда, упркос томе што је већ био осуђен на Сабору; цар има власт да и мимо одлука Сабора помилује епископа за кога сматра да је невин. Управо овде видимо да се читава црквена политика почела вртети око личности цара и око удовољавања његовој вољи.

Рехабилитација Арија

Сестра цара Константина, Флавија Јулија Констанција,³⁶ познавала је свештеника који је био аријанац — Евтокија, који јој је говорио да се Сабор у Никеји огрешио о Арија.³⁷ Јевсевије и његови пријатељи су научили тога свештеника да тако говори, да би Арије стекао симпатије код цара.³⁸ Она те приче није преносила своме брату, јер још није имала храбрости, иако је веровала у њих, но када се смртно разболела одлучила је да Евтокија препоручи цару. Посебно је напоменула да је побожан, добар за веру и што је најважније, одан престолу.³⁹ Констанција је ускоро умрла, а цар испуни последњу жељу своје сестре и уврсти свештеника Евтокија међу оне који су му били најближи.⁴⁰ Не зна се тачан датум смрти Констанције, али се претпоставља да је био између 328. и 333. године. Ова година је важна због датирања повратка Арија из прогонства, јер је он дошао убрзо после Констанцијине смрти. Након краћег времена, Евтокије је искористио прилику и почео да цару Константину говори о Арију, тврдећи да Арије мисли исто што и Сабор у Никеји. Константин је овим био изненађен, а како је био склон уклањању нереда и неслоге решио је да, ако се Арије заиста слаже са Никејском вером, да му допусти да дође пред њега и да му он у том случају дозволи повратак у Александрију. Тако је дошло и до званичне посланице којом цар зове Арија: *Победник Константин Велики, Августин — Арију.*

Прошло је њуно времена оћкако ти је речено да дођеш на мој двор и да можеш да изађеш њред мене, али се не моју начудићи шћо тио није и одмах учињено. Збој тиоја, њослужи се државним њревозом и њожури к мени да би ти, њо мило-

³⁵ Јевсевије, *Живот Константина*, III, LXI.

³⁶ Ликинијева удовица.

³⁷ Сократ, *Историја Цркве*, I, XXV.

³⁸ *Ист.*

³⁹ Сократ, *Историја Цркве*, I, XXVI.

⁴⁰ *Ист.*

*сѣи мојој и ѿо снисхођењу, моѿао вратиѣи у ѿвоју оѿаѿдину. Боѿ ѿи био на ѿомоћи, љубљени мој. Писано на ѿеѿи дана ѿре децембарских календи.*⁴¹

Ово су биле речи Посланице коју је цар Константин упутио Арију и сам Сократ Схоластик који нам доноси ово сведочанство чуди се колико је у њима било топлине и брижности, односно заузимања за Арија од стране цара. Из писма је јасно да је Арије већ имао позив да дође код цара, али да то није учинио. Сматра се да се Арије не би оглушио о званични, писмени царев позив, тако се стиче утисак да је први позив био усмен, преко људи који су блиски цару. Како је јавно био прогнан и како је цар то обзнанио преко својих писама, могуће је да је Арије пожелео да добије писмени позив како би и други видели да је то царева воља. Арије је кренуо у Константинопољ заједно са Евсојем⁴² и после разговора са царем поднели су писмено исповедање вере: *Веома ѿдобожном цару, од Боѿа љубљеном ѿосѿодару, нашем цару Консѿанѿину — Арије и Евсој.*

По зајовесѿи ѿвојој, Боѿу граѿе ѿдобожносѿи, царе и ѿосѿодару, ми најисасмо своју веру, и речима које су овде забележене, исѿоведамо ѿред Боѿом да и ми, и наша браћа, овако верујемо: Верујемо у једноѿ Боѿа Оца, Сведржиѿеља и Госѿода Исуса Хрисѿа, Сина Њеѿовоѿ, који је од Њеѿа рођен ѿре свих векова, Боѿа — Реч, кроз коју је све стѿворено: и шѿио је на небу, и шѿио је на земљи; и који је сишао, узео шѿело на себе, који је стѿрадао, васкрсао и вазнео се на небо, и који ће оѿеѿи доћи да суди живима и мртѿима. Верујемо и у Духа Светѿоѿа, и у васкрсење шѿела, и у живоѿи дудућеѿи века, и у Царсѿиво Небеско и у једну васељенску Цркву Божију, која је од краја до краја свеѿа. За ову веру знамо из свеѿих Јеванђеља, ѿде Госѿод казује Својим ученицима: Пођиѿе, учиѿе све народе и крсѿиѿиѿе их у име Оца и Сина и Светѿоѿа Духа.

*Ако друѿачије верујемо, ако не ѿримамо у исѿини Оца и Сина и Светѿоѿа Духа, онако како учи чѿиѿава васељенска Црква и Светѿо Писмо, коме у свему верујемо, нека нам Боѿ суди и у овом и у оном свеѿу. Збоѿ ѿоѿа молимо ѿвоју блаѿочесѿиѿивосѿи, Боѿу мили царе, да осѿаваѿи ѿо стѿрани исѿиѿивање и ѿу-сѿиѿе речи, и када ѿи је сѿало, ѿо ѿвојој ѿдобожносѿи, до мира, ѿи нас, као црквене људе који се држимо вере и учења Цркве, и оноѿа како уче свеѿе књиѿе, сједини с нашом Мајком Црквом, да би и ми и Црква заједно живели у миру, и заједно узносили молиѿве за ѿвоју власѿи и за сву ѿвоју ѿородицу.*⁴³

Аријево исповедање вере је вешто заобилазило оно што је била срж, сама суштина Никејске вере, јер нема ни спомена о томе да је Син једне суштине са Оцем, нема израза **ομοούσιος (једносуштан)** који је донет на Сабору у Никеји 325. године. Арије користи израз **ϋϋϋϋνϋμϋνον (ϋϋνομα — постаги)** — поста-

⁴¹ *Исѿо.*

⁴² Њера је епископ Александар Александријски рашчинио када су осуђени аријанци. Видети више: Sozomenus, *The Eccleasical History*, I, XXI.

⁴³ Сократ, *Историја Цркве*, I, XXVI.

лог, насталог, уместо израза γεννημένον (γεννάω -родити) — рођеног. Ово је задовољило Константина и одлучио је да дозволи Арију повратак у Александрију.⁴⁴ На жалост, ускоро се показало да је Арије обмануо цара Константина и опет је наставио да исповеда своју јерес. Када је Арије дошао у Александрију, Свети Атанасије га је избегавао у широком луку. У исто време Јевсевијеви помоћници су наговарали цара да александријска архиепископија прими Арија, али Свети Атанасије се томе жестоко успротивио и написао Посланицу у којој тврди да не могу бити примљени у црквено општење они који су се једном одrekli вере и на које је бачена анатема.⁴⁵ Цар Константин се увредио оваквим размишљањем и веома љутито написао Посланицу посвећену Светом Атанасију: *...када знам да ја ипак хоћу, ти немој да ускраћујеш улазак у Цркву онима који ти желе. И ако дознам да било коме ометаш да се сједини са Црквом, или му не дозвољаваш да уђе у њу, знај да ћу истито ти рена наредити да ти збацие и да те ипојнају из месџа...*⁴⁶

Мада ово звучи помало грубо, чак и ово говори о томе да је цару Константину стало до јединства Цркве и уклањању неслоге, као и до тога да се његове одлуке поштују. Он није могао да дозволи да се његове одлуке доводе у питање, зато је тон мало строжији.⁴⁷ Из ове епизоде са Аријем види се да су аријанци доспели и до самог двора, у цареву најближе окружење, па је онда много јасније како су могли да изврше свој утицај на њега.

Арије је дошавши у Александрију опет изазивао немире, до тих мера да је убрзо цар сазнао да је променио мишљење, па га зато га позива у Константинопољ да му он лично објасни о чему се сада ради. То се догађало када је текла тридесета година Константиновог царевања. У то доба у Константинопољу је епископ био Александар, који је наследио Митрофана, човек одан Никејској вери, који је одмах опазио да Арије изазива неред где год се појави. Јевсевије Никомидијски врши притисак на Александра да Арија прими у црквену заједницу, што овај одбија и тада долази до поделе народа и у Константинопољу.⁴⁸ Јевсевије му прети да ће бити збачен и да ће други, послушнији доћи на његово место из чега се јасно види да се Јевсевије Никомидијски осећа јаким и довољно дрским да прети епископу који је одан одлукама Никејског Сабора, јер зна да има потпору за своја дела. Цар је саслушао Арија, питао га да ли се слаже са одлукама сабора у Никеји, а Арије хитро одговорио да се слаже и да је спреман и да потпише Символ вере. Цар на то пристане и затражи и заклетву од Арија, што овај учини а цар заповеди епископу Александру да Арија прими у црквену заједни-

⁴⁴ Исто, I, XXVII.

⁴⁵ Сократ, *Историја Цркве*, I, XXVII.

⁴⁶ Ово је само део цареве Посланице Светом Атанасију, који је сачуван код Сократа Схоластика. Упореди са: Сократ, *Историја Цркве*, I, XXVII.

⁴⁷ *Ист*о, I, XXXVII.

⁴⁸ *Ист*о.

цу.⁴⁹ Александру је остало само да се моли да Бог спречи улазак јеретика у заједницу. Арије је очекивао да у недељу буде свечано примљен у заједницу, али дан тријумфа није дочекао. Када је у суботу пре заласка сунца кренуо из двора, позлило му је, отишао је до тоалета и тамо је умро.⁵⁰ Константин је ово схватио као Божији знак, да је Арије осуђен због кривоклетства, јер се лажно закleo да поштује одлуке Сабора у Никеји.

Из ових догађаја са Аријем, његовом осудом као и пријемом у Цркву, видимо да је кључна особа цар. Епископи, иако вође својих Цркви, као што је био епископ Александрије под чију је јурисдикцију Арије потпадао, не могу да утичу на црквену политику цара ако он то не жели. Управо у овим ситуацијама се показује колико је Црква поклекла пред државом и царевом вољом.

Свети Атанасије и сабор у Тиру

Убрзо након I Васељенског Сабора, 328. године умире александријски епископ Александар. Без велике расправе за његовог наследника постављен је ђакон Атанасије, који је одиграо важну улогу на I Васељенском Сабору.⁵¹ Јевсевије Никомидијски се обраћа Светом Атанасију и предлаже му да прими Арија у заједницу, што верни бранитељ православља и Никејске вере одбија. Предлог је био пропраћен и претњом, која се после овог одбијања и спровела у дело.

Аријанци су били свесни да ће лакше промовисати своје идеје ако буду рушили људе који бране одлуке Сабора у Никеји, него да директно ударе на саме саборске одлуке, нарочито ако се узме у обзир да их је и цар Константин подржао. До сада су имали успеха, али су и они били свесни да је њихов највећи противник управо епископ Александријски. Изношене су разноразне оптужбе против њега⁵² („о ланеним стихарима” и порезу; о нелојалности цару; о томе да је свештеник Макарије, када је по Атанасијевом наређењу, обилазао храм у коме је служио Исхира (мелитијански презвитер), сломио путир и просуо Крв Христову, претурио часну трпезу и књиге спалио, поред тога Атанасије је оптужен за слање злата извесном бунтовнику Филомену), да је чак цар Константин одлучио да га позове на двор и испита.⁵³ Знајући да се не може ослонити на објективност у правосуђу, Свети Атанасије се није

⁴⁹ Постоји предање да је Арије под пазухом чувао своје учење, па да се закleo да мисли као што је написано и да се то односи управо на то његово учење. Упореди са: Сократ, *Историја Цркве*, I, XXXVIII.

⁵⁰ Sozomenus, *The Eccleasical History*, II, XXIX; Р. Поповић, *Извори за црквену историју*, Центар за хришћанске студије, Београд, 2006, стр.106–107.

⁵¹ Сократ, *Историја Цркве*, I, XV.

⁵² Sozomenus, *The Eccleasical History*, II, XXII; Важно је напоменути да се у римском правосуђу, свака оптужба, колико год била апсурдна, узимала у протокол. Упореди са: Карташов, *Васељенски Сабори*, стр. 46.

⁵³ Sozomenus, *The Eccleasical History*, II, XXIII.

хтео равнодушно препустити хапшењу, него се повукао и неко време скривао у Александрији и пустињама поред Нила. Види се да је утицај ових клеветника на цара био велики, чим се он одлучује да лично испита ову ствар. Запажа се да Константин воли да сам решава поједине спорове, нарочито ако имају неку личну црту.⁵⁴ Одлучио је да се упозна са овим проблемом и донесе одлуку, али после сусрета са Светим Атанасијем, разговора са њим, одлучује да га врати назад са чашћу. Ово се дешава око 332. године.

Пошто им је план пропао, а цар Константин се уверио да је Свети Атанасије невин у погледу оптужби које су изнели против њега, са великим поштовањем га назива „човеком Божијим”. Но, ово је противницима Светог Атанасија био повод да га још жешће клеветају, па сада износе оптужбе да је убио мелитијанског епископа Арсенија (да му је одсекао десну руку и вршио њоме враџбине), да неморално живи, а настављају да понављају и старе оптужбе иако је цар због њих саслушао Светог Атанасија и нашао да су оптужбе лажне. Ове оптужбе стижу опет до цара Константина, тако да он пише цензору Далмацију, да у Антиохији испита оптужене и казни оне који су криви.⁵⁵ Цар у Антиохију шаље и Јевсевија Никомидијског и Теогнија Никејског, људе који су због Аријеве јереси били протерани, и који све време раде на поткопавању угледа Светог Атанасија. Чак и ако су у Антиохију дошли као заговорници оптужбе, ипак је важно приметити да њих шаље сам цар и да то сигурно мора имати утицај на цензора који треба да суди у овом случају. Но, коначна одлука није донета јер је цар Константин издао заповест да се сазове сабор у Тиру и да се ту испитају све оптужбе против Светог Атанасија.⁵⁶

Управо ове године славио се јубилеј Константиновог самосталног управљања империјом, поводом чега се припремао низ светковина. Такође се завршила градња цркве над Гробом Господњим у Јерусалиму, тако да су се учесници Сабора у Тиру запутили у Јерусалим, како би присуствовали освећењу храма. У императоровом указу се налагало да се успостави црквени мир и зато цар Константин поручује Светом Атанасију да ће онај који се не појави на Сабору бити силом доведен, што је њему био јасан знак да је опет код цара стављен у положај кривца.⁵⁷ Заменик императора на Сабору је био гроф Флавије Дионисије и он је представљао државу. Будући да је Свети Атанасије и овог пута представљен као кривац, он је дошао на Сабор у пратњи педесеторице епископа из Египта, како му је и доликовало као епископу Александрије. Међутим, царев заменик је наредио да ова група епископа

⁵⁴ Ово напомињем јер, рецимо, у случају Маркела Анкирског није желео уопште да се меша, већ је другима све препустио, пошто је то био чисто црквени спор; док у случају Јевстатија и Светог Атанасија (и то у два наврата), у моменту када се спомиње нелојалност, он се меша и лично доноси пресуду.

⁵⁵ *Исџо*, XXV.

⁵⁶ Theodoret, *The Eccleasical History*, I, XXVII.

⁵⁷ Исто; Карташов, *Васељенски Сабори*, стр. 49.

нема право гласа јер није позвана на Сабор. У центру пажње је био спор између Светог Атанасија и мелитијанаца. Главна оптужба за убиство Арсенија је отпала тако што је на Сабор доведен дотични Арсеније и констатовано је да је жив и да има обе руке. Поново се покреће питање разбијеног путира и преврнуте трпезе. Свети Атанасије је тражио да се утврди шта се тачно догодило и да ли Исхира уопште има свештенички чин. Одређено је да се формира комисија, коју су послали у Египат ради наводног проверавања оптужби, у коју су ушли све сами непријатељи никејске вере: Теогније Никејски, Урсакије Сингидунумски, Валенс Мурсијски,⁵⁸ Марије Халкидонски, Македоније и Теодор. Цело испитивање се одвијало у тајности, а један александријски чиновник који је примио мито написао је потребан извештај, након чега се комисија вратила у Тир. Свети Атанасије је протествовао да чланови комисије нису непристрасни. Видевши куда ово води, Свети Атанасије се повлачи са Сабора и одлази у Константинопољ да себе брани директно код цара.⁵⁹

Свети Атанасије је указао на неправичност Сабора у Тиру, указао је на крајњу пристрасност и необјективност комисије, што је цару Константину био довољан разлог да позове епископе из Тира у његов град, да ту доврше ове спорове и да коначно постигну црквени мир.⁶⁰ Он је епископе обавестио да у почетку није хтео да прими Светог Атанасија, али да га је он подсетио да је по његовој наредби дошао на Сабор у Тиру, тако да је праведно да се пред њим и оправда од оптужби које се износе против њега. Већина чланова Сабора је одлучила да је паметније да се врате својим кућама, а тек је неколико епископа, предвођених Јевсевијем Кесаријским, кога су пратили Теогније Никејски, Марис, Патрофил, Урсакије Сингидунумски и Валенс Мурсијски, одговорило на царев позив.⁶¹ Ову делегацију је предводио Јевсевије Кесаријски кога је цар Константин нарочито уважавао. Прво су покушали са старим оптужбама против Светог Атанасија, али када им то није пошло за руком, поред уобичајених оптужби, Атанасија су окривили да не поштује царске едикте у Египту и да спречава довоз жита од кога је престоница живела. За овакве оптужбе цар је могао прописати смртну казну, али је он прогнао Атанасија у Тријер у Галији.⁶² Вероватно је цар желео да непокорног епископа удаљи од себе, због чега није ни проверавао истинитост оптужби. Међутим, најстарији Константинов син, Константин II, у једном свом писму наводи да је цар протеривањем Атанасија желео да га заштити од мржње његових непријатеља.⁶³ Томе у прилог говори и

⁵⁸ Урсакије и Валенс су Аријеви ученици, које је он вероватно придобио док је био у прогонству у Илирику.

⁵⁹ Сократ, *Историја Цркве*, I, XXXXI; Theodoret, *The Eccleasical History*, I, XXVIII.

⁶⁰ Sozomenus, *The Eccleasical History*, II, XXVIII.

⁶¹ Исто, I, XXVIII.

⁶² Theodoret, *The Eccleasical History*, I, XXIX.

⁶³ Радић, *Константиин Велики*, стр. 143.

чињеница да је након Атанасијевог протеривања катедра у Александрији остала упражњена до даљњег, јер је цар вероватно желео да га у погодном тренутку врати на престо. Атанасије није дочекао II Васељенски Сабор на коме је тријумфовала Никејска вера, јер се упокојио 373. године. Улогу браниоца Никејске вере након његове смрти преузели су Кападокијски Оци.

Маркел Анкирски, који је бранио Никејску веру, одбио је да потпише одлуку сабора у Тиру, који је осудио Светог Атанасија, а после Сабора похитао је у Константинопољ да поднесе цару дело којим побија аријанце, предао му га је и замолио га да га лично прочита и пресуди.⁶⁴ Цар Константин је ово дело дао Сабору на разматрање, управо оним људима који су пред Константином наружили Светог Атанасија, а они су пронашли у том спису делове који су савелијански и због тога су Маркела прогласили кривим и збацили га.⁶⁵ Аријанци су тријумфовали, а одлуке цара Константина су им ишле у прилог.

Цар Константин — званични члан Цркве

Годину дана након Аријеве смрти, када је навршио шездесету годину живота, цар Константин се разболео у жеку припрема за рат против персијског цара Шапура II.⁶⁶ На самом почетку болест није узела маха и цар се појављивао у јавности делотворан и чврст као и раније. Исте 337. године уочи Васкрса вратио се у Цариград како би надгледао завршавање храма Светих Апостола, који је започео пре неколике године.⁶⁷ Недуго потом здравствено стање му се нагло погоршало па долази у Хеленополис, јер су тамо били извори топле и лековите воде.⁶⁸ Видећи свој скори крај затражио је од Цркве да га прими као катихумена, односно да прими одређене поуке хришћанске вере пре крштења. Све се ово одвијало у Хеленополису где је цар дошао да се лечи, у цркви Светих Мученика.⁶⁹ Након примљених поука и истина хришћанске вере, цара је требало пребацити у Цариград да се доврши чин крштења.⁷⁰ Царске кочије су се зауставиле у Никомидији и цар је у вили Ахирон одлучио да и званично постане члан Цркве, односно да прими Свету Тајну Крштења.⁷¹ Тада је цар, као што је то и раније чинио (само из других разлога), сазвао епископе и изрекао своје исповедање: *Дујо очекивани час коначно је стигао, онај коме сам се надао и молио се да у њему од Бога добијем спасење. Сада и ја, иакође, моју да добијем блајслов ичатија који*

⁶⁴ В. В. Болотов, *Историја Цркве у иериоду Васељенских Сабора*, Краљево, 2010., 50 стр.

⁶⁵ Карташов, *Васељенски Сабори*, стр. 55.

⁶⁶ Сократ, *Историја Цркве*, I, XXXIX.

⁶⁷ Радић, *Константијин Велики*, стр. 149.

⁶⁸ Сократ, *Историја Цркве*, I, XL.

⁶⁹ Радић, *Константијин Велики*, стр. 149.

⁷⁰ Цар је одувек желео да се крсти у Јордану, по узору на Господа Исуса Христа, али због тежине болести није могао снаге да оде.

⁷¹ Theodoret, *The Eccleastical History*, I, XXX.

носи бесмртносћ, њечайџа самој сѣсења. Мислио сам да ља љримим у водама реке Јордана, али је Боју, који зна шџа је за нас најбоље, мило да џо буде овде. Нека онда буде џако и без одлаџања; и нека буде воља Њејова, који је јосјодар живоџа и смртџи, да моје јосјојање овде буде љродужено, ја ћу љрихваџиџи од сада ља надале начин живоџа који одјовара служењу Њему.⁷²

Први међу епископима је био месни епископ Никомидије и царев блиски пријатељ Јевсевије.⁷³ Цар се заиста понашао као прави верник и није било никакве недоумице у његовој одлуци. Неки научници су у царевом оклевању и одлагању крштења до пред саму смрт погрешно видели остатке његових паганских уверења.⁷⁴ Међутим, треба истаћи чињеницу да цареве крштење у позним годинама није био усамљен случај тога периода, него готово општи обичај. Велики Оци Цркве, Свети Василије Велики, његов брат Григорије Ниски, блажени Јероним, Амвросије Милански, у чија се хришћанска уверења не може сумњати, крштени су као одрасле и зреле особе. Такође, треба узети у обзир чињеницу да је постојао страх код људи да ће учинити неки неопростив грех, тако да би касно крштење донело спасење.⁷⁵ Опростивши се од високих чиновника, Константин Велики је преминуо 22. маја 337. године, последњег дана Духова, око поднева. Управо Константиново крштење 337. године, јесте догађај којим се заокружује Константинов пут као верника, који је почео 312. године, код Милвијског моста. Крштењем Константин показује своје истинско опредељење и постаје први крштени римски цар.

Закључак

Религија је била један од темеља римског друштва, што значи да је држава пратила сва дешавања која су се одвијала у тој сфери. Хришћанство ступа на историјску сцену када је у римској држави највише заступљена паганска религија, која се директно супротставља хришћанству. Будући да су цареви били представници државе, они су морали да заштите религију својих предака од најезде нових и продорнијих идеја које је хришћанство доносило са собом.

Потпуни заокрет у односу на пређашњу верску политику десио се 313. године, када је иницијативом цара Константина хришћанство постало слободна религија. Пошто је ослобођено од стране државе, хришћанство дозвољава властима све већи уплив у црквене послове. Од овог периода, под утицајем државе, мења се и сам живот хришћана. Уживајући све привилегије које му

⁷² Радић, *Константин Велики*, стр. 151.

⁷³ P. Schaff, *History of the Christian Church Volume III Nicene and Post-Nicene Christianity — From Constantine the Great to Gregory the Great A.D. 311–600*, New York, 1889, стр. 33.

⁷⁴ Исјо.

⁷⁵ Радић, *Константин Велики*, стр. 152.

је држава дала, сам квалитет хришћанског живота опада. На високе положаје у Цркви долазе људи који нису могли да носе бреме тих служби. Из овог разлога настају многи раздори и јереси који додатно слабе Цркву.

Због немогућности да се изађе на крај са постојећим проблемима, Црква се обраћа држави, односно цару да донесе одлуке које је превасходно она требало да донесе. Тако од овог периода ниједан црквени спор готово да није могуће решити без посредништва државе и уплитања цара. Временом цар даје себи све више права да одлучује о црквеним стварима, тако да он постаје највиша истанца сваког Сабора, чија је одлука најважнија.⁷⁶

Управо у посматрању ствари на овај начин видимо колико је Црква поклекла пред државом. Немајући одговора за снажно држање хришћана држава радикално мења однос према њима, тако да их на крају у потпуности потчињава својој вољи. Сазивајући Васељенски Сабор и многе друге саборе, цар намеће свој ауторитет и епископи у њему виде личност која је непристраснија од њих и препуштају му коначну одлуку о строго црквеним питањима. Тако долазимо до закључка да, иако од времена цара Константина задобија слободу и привилегије, Црква у ствари дозвољава држави уплив у сопствени живот и губи самосталност.

Библиографија

Извори

- Дамаскин Јован, *О јересима*, Шибеник, 2012.
 Јевтић А., *Свешћени канони Цркве*, Београд, 2005.
 Памфил Јевсевије, *Живот Константинин*, Шибеник, 2013.
 Схоластик Сократ, *Историја Цркве*, Шибеник, 2002.
 Стридонски Јероним, *О знаменим мужевима*, Шибеник, 2007.
 Sozomenus S. H., „The Eccleasical History“ translated from Greek: C. D. Hartnarf, u: Nicene and Post-Nicene Fathers Volume 2, *Socrates, Sozomenus: Church Histories Second Series*, edited by: P. Schaff and H. Wace, United States, 1890, стр. 239–427.
 Theodoret of Cyrus, „*The Eccleasical History, Dialogues, and Letters*“, translated with notes by: B. Jakson, u: Nicene and Post-Nicene Fathers Volume 3, *Theodoret, Jerome, Gennadius, Rufinus: Historical Writings, etc.*, edited by: P. Schaff and H. Wace, United States of America, 2004, стр. 1–353
 Zosimus, *New History*, London, 1814.

Литература

- Болотов В. В., *Историја Цркве у периоду Васељенских Сабора*, Краљево, 2010.
 Брија Ј., *Речник Православне теологије*, превео с румунског епископ М. Кодић, Београд, 1999.

⁷⁶ Г. Острогорски, *Историја Византије*, Београд, 1998, стр. 51–52.

- Карташов А., *Васељенски Сабори*, Београд, 2009.
- Мајендорф Ц., *Империрјално јединство и хришћанске геобе*, Крагујевац, 1997.
- Поповић Р., *Васељенски Сабори — Први, Други, Трећи и Четврти — одабрана докуменџа*, Београд, 2012.
- Поповић Р., *Извори за црквену историју*, Центар за хришћанске студије, Београд, 2006.
- Поповић Р., *Хришћанство у историји*, Београд, 2007.
- Радић Р., *Константин Велики — надмоћ хришћанства*, Београд, 2010.
- Острогорски Г., *Историја Византије*, Београд, 1998.
- Седм стубова премудрости, Историја Васељенских Сабора*, превео и приредио: М. М. Станковић, Београд, 2004.
- Gibon E., *Opadanje i propast Rimskog Carstva*, Beograd, 2007.
- Saris P., „Istocno rimsko carstvo od Konstantina do Iraklija (306–641)“, у: *Oksfordska istorija Vizantije*, priredio: S. Mango, Beograd, 2004., стр. 37–77.
- Schaff P., *History of the Christian Church Volume III Nicine and Post-Nicine Christianity — From Constantine the Great to Gregory the Great A.D. 311–600*, New York, 1889.
- Roldanus J., *The Church in the Age of Constantine The theological challenges*, New York, 2006.

Relationship of the Emperor Constantine with the Church after I Ecumenical Council

Summary: At the beginning of this paper the author states the fact that, at the very council of Nicaea as well as after it, the bishops as the representatives of their local churches agreed with the decision of both the Council and the Emperor that the term “consubstantial” should be accepted. This matter would not have been questioned if the will of the Emperor had not been the main factor of the acceptance. Further in the paper the author explains how the Emperor, in order to maintain peace and order in the Church, banished the chief opponents of this confession and thought that their banishment would settle the issue. However, the Emperor did not expect that the same banished bishops would make the false confession so as to regain their positions. In the second part of the paper the author deals exactly with these supporters of Arian heresy who in every possible way tried to denigrate the great champions of Orthodoxy before the Emperor, while at the same time they justified their followers and suggested to the Emperor that they should be returned from the exile. The Emperor as the highest authority of both the state and the Church, again summoned several councils in order to settle the burning issues connected with the peace in the Church. In the conclusion the author points out that after I Ecumenical Council the Arians were closer to the Emperor, which is confirmed by his baptism by the half-Arian bishop Eusebius of Nicomedia before his death.

Key words: Emperor Constantine, state authority, St. Athanasius, Arius, Arianism, Council, Eusebius of Nicomedia, Eusebius of Caesarea.